

Szöllősi Gábor

Az egyetemi hallgatók lemorzsolódásának elméleti és empirikus magyarázatai, különös tekintettel a duális képzésben részt vevő hallgatókra

Theoretical and empirical explanations of attrition of university students, with special emphasis on students in dual training

A tanulmány az egyetemi hallgatók lemorzsolódásának elméleti magyarázatait tekinti át a téma nemzetközi szakirodalmának felhasználásával. Bemutatja, hogy a lemorzsolódásra irányuló tudományos elméletek keretében melyek a legismertebb magyarázó modellek a hallgatók idő előtti távozásról, vagy ellenkezőleg a képzés folytatásáról hozott döntéseire. Az általános magyarázatokat kiegészíti a duális képzésben részt vevőkre vonatkozó sajátos adatokkal és összefüggésekkel.

The essay gives an overview of theoretical and empirical explanations of university student attrition. Introduces the main theoretical models for explaining the decisions of students on continuation or discontinuation of university studies, applied in scientific research and in policy development. The goal of the paper is to provide conceptual background for development of a university-level, and beside it a program-specific pro-retention program.

Kulcsszavak: egyetemi hallgatók lemorzsolódása, lemorzsolódás elméleti modelljei, duális képzés

Keywords: retention of university students, theoretical models of retention, dual training

Magyarországon az utóbbi időszakban komoly kormányzati szándék nyilvánul meg az egyetemi hallgatók lemorzsolódásának mérséklése iránt, mely törekvésben a felsőoktatási intézmények, köztük a Pécsi Tudományegyetem is osztoznak. A lemorzsolódás nem egyéni, hanem társadalmi probléma. Egyrészt azért, mert a hallgatóknak a képzés idő előtti elhagyására vonatkozó döntése számos, az egyes hallgató individuális sajátosságain túlmutató, társadalmi vagy szervezeti jellegű faktortól függ. Másrészt azért, mert az idő előtti távozás nem csak az egyedi hallgatót, hanem a hallgató családját, a hallgatót elvesztő egyetemet, a költségeket viselő állami költségvetést, valamint általában a társadalmat is érinti. A duális képzésben részt vevő hallgatók esetében a lemorzsolódást – a többi hallgatói populációhoz képest - speciális körülmények befolyásolják és speciális következményei vannak. Ezért az általános tapasztalatok és magyarázatok után rámutatunk a duális képzések hallgatóinak sajátos helyzetére a képzés folytatása vagy idő előtti abbahagyása terén.

(1) A lemorzsolódás vizsgálatának terminológiája és tudománytörténete

Az egyetemi képzés idő előtti befejezésének kérdése komoly figyelmet vált ki a szakpolitikai döntéshozók, illetve az egyetemek illetékes vezetői és munkatársai körében. A pragmatikus megközelítéseken túl kiterjedt tudományos tevékenység is folyik a problémával kapcsolatban.

Az utóbbi évtizedekben világszerte megnőtt a figyelem az egyetemi hallgatók idő előtti távozásának, más szóval lemorzsolódásának problémája iránt. Az egyetemről való lemorzsolódás, valamint tükörképe, az egyetemen való bent maradás hosszú ideje fontos tárgyköre a felsőoktatással foglalkozó kutatásoknak és elemzéseknek. Az érdeklődés egyik megnyilvánulása a jelenségre irányuló tudományos tevékenység kiterjedése, melyet a kutatások és a publikációk nagy száma, valamint a témával foglalkozó szakfolyóiratok gyarapodása jelez. (A témát befogadó lapokon túl léteznek speciálisan a lemorzsolódással foglalkozó tudományos folyóiratok, illetve tematikus különszámok is. Speciálisan ilyen jellegű a *Journal of College Student Retention: Research, Theory & Practice*, de ide kapcsolódik például a *Journal of The First-Year Experience & Students in Transition* és a *Journal of College Student Development* című folyóirat.) A kutatások fontos megrendelői és felhasználói a kormányzati szervezetek, az egyetemek, illetve más oktatási intézmények, hatást gyakorolva ezzel nem csak a kutatások mennyiségére, hanem irányára is. A következmények másik körét a lemorzsolódás-kérdést társadalmi problémává formáló diskurzusok, illetve a problémára reagáló – nemzetközi, nemzeti, egyetemi – politikák és programok jelentik. (European Commission / EACEA / Eurydice, 2014; Hanover Research 2010; National Audit Office 2007)

A jelen írás tárgya a lemorzsolódás magyarázó modelljeinek áttekintése; tehát azoknak a koherens rendszerbe foglalt tudományos magyarázatoknak, melyek arra adnak választ, hogy az egyetemi tanulmányok idő előtti abbahagyására vagy tovább folytatására milyen tényezők, milyen folyamatok keretében gyakorolnak hatást. Tekintettel a terület tudományos vizsgálatának kiterjedtségére, ma már nem képzelhető el olyan konkrét – egy országra, egy egyetemre, vagy egy hallgatói csoportra – irányuló empirikus kutatás, mely ne az ismert modellek áttekintésével kezdődne, folytatódva a modellek adaptációjával, továbbfejlesztésével, és/vagy új modell alkotásával. Nem része viszont az írásnak annak bemutatása, hogy melyik országban, melyik egyetemen, milyen hallgatói populáció körében mi az egyes tényezők szerepe a lemorzsolódásban; hiszen az eredmények erősen ország-, intézmény- és rétegspecifikusak. Egy ilyen törekvést az is gátolna, hogy kevés metaanalízis, illetve komparatív kutatás érhető el, és további akadályt jelentene kutatási kérdések és a módszertanok szerteágazó volta. Míg az előbbi kérdések csak korlátozottan függenek össze az elméleti modellek kérdéseivel, jóval fontosabb a lemorzsolódás terminológiájának és koncepcióinak áttekintése, elvégre nem mellékes, hogy az egyes elméleti modellek milyen természetűnek tartják a magyarázni kívánt jelenséget.

A lemorzsolódás definíciójának, illetve terminológiájának keresése komoly figyelmet vált ki a szakirodalomban. (Hagedorn, 2004; Thomas, L.; Hovdhaugen, E. 2014; Wild & Ebers 2002.). Tekintettel arra, hogy a terület publikációinak oroszlánrésze angol nyelven jelenik meg, nem érdektelen Thomas és Quinn megfigyelése, miszerint az angol nyelvű szakirodalomban 20 olyan kifejezés van, melyek mind arra utalnak, hogy a hallgató megfelelő időn belül befejezte az egyetemi képzést, vagy nem tett ennek eleget. (Thomas & Quinn 2007). A használt kifejezések jelentéstartalma változatos, illetve gyakran vitatott; érdemes ezért a kifejezések

közkeletű jelentésétől az egyes szakmai vagy tudományos munkákban használt jelentésekig haladni azok megismerésével.

Az angol nyelvű szakirodalom legtöbbször a dropout, retention, success, persistence, illetve attrition kifejezéseket használja, melyek szokványos jelentése a következő:

- dropout (kb. „kimaradás”) kifejezést a képzést annak befejezése előtt elhagyó, a képzést sikertelenül teljesítő hallgatóra szokás alkalmazni
- retention (kb. megtartás) kifejezés általában arra utal, hogy az intézmény mennyiben képes elérni, hogy a hallgatók a képzést az adott egyetemen az oklevél megszerzésével fejezzék be
- persistence (kb. kitartás) azt fejezi ki, hogy egy adott hallgató fenntartja-e eredeti elhatározását egy képzés teljesítésével kapcsolatban, és hogy eléri-e ezt a célt
- attrition (kb. lemorzsolódás) kifejezést leginkább annak kifejezésére alkalmazzák, hogy a különféle programok milyen sikerrel képesek mérsékelni a képzés idő előtti abbahagyását;
- success (kb. sikeresség) kifejezéssel egyrészt a képzés eredményes, oklevéllel záruló, és/vagy időben történő befejezését, másrészt a tanulási eredmények jellegét és színvonalát szokták kifejezni.

Tudományos elemzésekben, különösen pedig empirikus kutatások esetében a kifejezések tartalmát sokkal pontosabban, gyakran kifejezetten csak az adott kutatás keretében érvényes módon határozzák meg. A pontosabb értelmezés egyik példája a következő (Berger & al, 2012):

- Attrition – olyan hallgatókat jelöl, akik nem iratkoznak be a következő szemeszterre;
- Dismissal- olyan hallgató, akit az intézmény szabályai miatt nem engednek beiratkozni a képzés folytatására;
- Dropout – olyan hallgató, akinek az eredeti célja az volt, hogy legalább egy alapszakos végzettséget (BA, BS) szerezzen, de nem szerezte meg;
- Mortality – a hallgatóknak nem sikerül a diplomaszerzésig az intézményben maradni;
- Persistence – a hallgató kívánsága és cselekvése, hogy a felsőoktatás rendszerében maradjon a kezdő évfolyamtól a diploma megszerzéséig;
- Retention – egy intézmény képessége arra, hogy megtartsa a hallgatót az egyetemre történő felvételtől a diplomaszerzésig;
- Stopout – a hallgató, aki időlegesen távol marad egy intézménytől vagy a felsőoktatástól; Withdrawal – a hallgató távozása egy egyetemről vagy egy campus-tól.

A lemorzsolódás terminológiájának egyik körét a szakpolitikai dokumentumokban használ kifejezések jelentik. A nemzeti kormányzatok, a nemzetközi szervezetek saját indikátorokat, illetve ahhoz kapcsolódó terminológiát használnak. Például Európa országai megosztanak aszerint, hogy a „completion rate”, a „retention rate”, vagy a „time-to-degree” megközelítést alkalmazzák, esetleg egynél többet is azok közül (European Commission 2015). A koncepciók tisztázása magától értetődő eleme a lemorzsolódás jelenségkörét vizsgáló kutatásoknak, melynek problémáiról Hagedorn (2004), illetve Thomas és Hovdhaugen (2014) adnak részletes elemzést.

A lemorzsolódás szakkifejezéseinek értelmezésére hazai példákat is találhatunk. Az Oktatási Hivatal kutatócsoportja által a magyar felsőoktatás hivatalos hallgatói adatbázisának (FIR) felhasználásával végzett vizsgálat keretében a FIR-ben szereplő „képzés lezárási indokok” alapján 4 kategóriába sorolták a képzések befejezésének módját: lemorzsolódás, kilépés, sikeres lezárási, folyamatban lévő képzés. Ezek közül az első kettő jelentését érdemes áttekinteni: **lemorzsolódás**: az adott tanulmányok eredménytelen, idő előtti megszakítása a hallgató saját döntése vagy az intézmény döntése alapján; **kilépés**: másik felsőoktatási képzésen folytatódik a tanulás, vagy egészségügyi okból nem lehetséges a tanulmányok tovább folytatása. Tehát a vizsgálat a lemorzsolódás körébe azokat az eseteket sorolta, melyek - a kutatók meggyőződése szerint - a hallgató valamely tanulmányi vagy pénzügyi mulasztását, illetve teljesítésének hiányát tükrözik; és a kilépés körébe jellemzően azokat az eseteket, amikor a hallgató képzést váltott, vagy valamilyen, a hallgatótól független esemény következett be (Demcsákné, 2016). A lemorzsolódás-kutatások keretében itthon is többféle koncepció található. Például a Lukács és Sebő által bemutatott kutatások során általában azt tekintették lemorzsolódásnak, ha a hallgatók egy adott határidőig – a névleges képzési idő végéig, vagy azt követően valamely konkrétan megjelölt évig – nem szerezték meg a diplomát. (Lukács és Sebő, 2015).

Noha meg lehet ismerni a konkrét vizsgálatokban vagy kormányzati anyagokban alkalmazott terminológiát, érdemes figyelni arra, hogy sokarcú jelenségről van szó. Mint Hagedorn rámutat, a hallgatók beiskolázási/iskolaelhagyási formáinak változatossága miatt nem elegendő a hallgatót egyszerűen a képzést folytatónak vagy pedig nem folytatónak címkézni. „Egyértelmű, hogy a hallgatói kimenetek dichotóm mércei, melyeket kvantitatív kutatások gyakran alkalmaznak, nem képesek megragadni a hallgatói utak komplexitását. A lemorzsolódás a mérőszámok sorozatát igényli, melyek a maguk komplexitásában hozzásegítik a kutatót vagy szakembert, hogy megfelelőbben mérje a hallgatói pályáit.” (Hagedorn, 2004 p. 94)

A lemorzsolódás iránti érdeklődésnek, később pedig a lemorzsolódás tudományos vizsgálatának önálló tudománytörténete létezik. A legismertebb szakaszolás alapvetően a tudományterület amerikai fejlődéséhez igazodnak, ami tükrözi azt a kétségtelen tény, hogy az Egyesült Államokban volt tapasztalható a témával kapcsolatban a legintenzívebb tudományos és szakpolitikai aktivitás. Berger és társai a lemorzsolódás iránti érdeklődés szakaszai körében nem csak a tudományos törekvések, hanem a téma egyéb megnyilvánulások történetét is megjelenítették. Mint a szerzők megjegyzik, a téma tudományos vizsgálatával az 1970-es évek óta lehet találkozni. (Berger et al. 2012. 10-11.p.) A szakaszok a következők:

- a lemorzsolódás előtörténete az 1600-es évektől az 1800-as évek közepéig
- elmozdulás a lemorzsolódás témája felé az 1800-as évek közepétől 1900-ig
- a témával foglalkozó kutatások korai szakasza 1900-1950
- a felsőoktatás kiterjesztésére történő reagálás 1950-es évek
- a kimaradás megelőzését tárgyaló művek 1960-as évek
- elméletalkotás 1970-es évek
- a beiskolázás menedzselése 1980-as évek
- a horizont kiszélesítése, 1990-es évek
- jelenlegi és jövőbeli trendek: a huszonegyedik század eleje

Hasonlóképpen a fentihez, Kerby is szakaszokra osztotta a lemorzsolódás tudományos vizsgálatának fejlődéstörténetét (Kerby, 2015), melynek szakaszai

- a klasszikus elméletek alkalmazása: a korai prediktív modellek (Spady, valamint Tinto munkássága);
- a korai prediktív modellek validálása (Pascarella & Terenzini munkái),
- a korai prediktív modellek kiterjesztése (Bean munkássága).
- Kerby külön témaként említi továbbá a hatékony beavatkozások alkalmazását.

A kétféle történeti szakaszolásnak azok a szakaszai érdemelnek kiemelt figyelmet, melyek keretében a tudományos elméletek megjelenése, validálása és kiterjesztése történt. Az ebben az időszakban keletkezett három klasszikus elmélet - Spady: az egyetemről való kimaradás folyamatmodellje (The Undergraduate Dropout Process Model); Tinto: Az intézmény elhagyásának modellje (Institutional Departure Model) és Bean: A hallgató kilépésének modellje (Student Attrition Model) - a mai napig meghatározzák a tárgykör kutatását, a probléma értelmezését, valamint a probléma kezelését célzó programok tervezését. A szakterület tudománya természetesen folyamatosan bővül újabb kutatási eredményekkel és értelmezésekkel, de az ezeket ismertető művek szinte minden esetben a fő elméleti modellekhez pozícionálják mondanivalójukat.

A következőkben a lemorzsolódás magyarázó modelljeinek fő típusait tekintem át, röviden ismertetve az egyes típusok meghatározó szerzőinek nézeteit. Ezt részben az elméletalkotók hivatkozott művei, részben az azokat tárgyaló források alapján teszem (Aljohani, 2016; Bean, 1980; Miskolczi & al. 2018).

(2) A három klasszikus modell

A lemorzsolódás elméleti modelljeinek ez a köre klasszikus abban az értelemben is, hogy a nagy társadalomtudományi nézetrendszerekre alapoznak; és klasszikus olyan tekintetben is, hogy a lemorzsolódás értelmezésének klasszikus elméleteivé váltak.

Spady: Az egyetemről való kimaradás folyamatmodellje (The Undergraduate Dropout Process Model)

A lemorzsolódás jelenségének első nagyhatású szociológiai modelljét W.G. Spady tette közzé 1970-ben és 1971-ben írásaiban. (Spady, 1970, 1971). Az egyetemről való kimaradás elméletét az 1965-ben egyetemi hallgatók körében folytatott empirikus vizsgálat eredményeire támaszkodva fogalmazta meg, melyben számos, a kimaradásra ható tényezőt azonosított. Az elméleti magyarázat szerint hasonló folyamatról van szó, mint amelyet Durkheim írt le az öngyilkossággal kapcsolatban: a döntés a társadalom (jelen esetben egy konkrét társadalmi alrendszer) elhagyására vonatkozik, és amely komplex társadalmi folyamatok hatására születik meg. A magyarázat szerint a döntés a hallgató és az egyetem között interakciók folyamata során születik meg, melyben a hallgató személyes jellemzői találkoznak az egyetemi környezet oktatók, hallgatótársak, adminisztrátorok) normáival; és e folyamat eredményeként a hallgató többé vagy kevésbé fog illeszkedni az egyetemhez szociális, illetve tanulmányi tekintetben. Három tényező-csoportot azonosított, melyek jelentős magyarázó erővel bírnak a döntés létrejöttével kapcsolatban: a kontextuális tényezőket (a családi háttér, a tanulással összefüggő képességek, és a szocioökonómiai státusz), a szociális változókat (a normatív kongruencia és a baráti támogatás), valamint az oktatással összefüggő változókat (a jegyekben megnyilvánuló teljesítmény és az intellektuális fejlődés). Meglátása szerint a hallgató döntését, miszerint

folytatja a tanulmányait, vagy pedig elhagyja az egyetemet, legerősebben e két utóbbi alrendszer két-két tényezője bír magyarázó erővel: az oktatási alrendszerben az érdemjegyekben megjelenő teljesítmény, valamint az intellektuális fejlődés; a szociális rendszerben pedig a normatív kongruencia és a baráti támogatás. (Spady, 1970)

Tinto: Az intézmény elhagyásának modellje (Institutional Departure Model)

A szakirodalom által leginkább preferált magyarázó modellt, mely az intézmény elhagyásának modellje (Institutional Departure Model) nevet viseli, Vincent Tinto nevéhez kötődik. Tinto elemzésének központjában a hallgató „távozó magatartása” (leaving behaviour) áll (Tinto, 1975. 89.p.).

Elmélete szerint a hallgató és az intézmény közötti interakció folyamatai adnak magyarázatot arra, hogy egyes hallgatók miért hagyják el az egyetemet, míg más hallgatók folytatják a tanulmányaikat; illetve arra, hogy a hallgatók miért választják különböző útjait az egyetem elhagyásának. A hallgatónak a távozásra vonatkozó döntését - Spady nézetét követve - Durkheim elméletére vezeti vissza; ennek megfelelően az egyetem elhagyását hasonló társadalmi feltételek magyarázzák, mint amelyek a tágabb társadalomban az öngyilkosságot. További érvei szerint, ahogyan a társadalom strukturális jellemzői nem elegendők az öngyilkosság magyarázatához, a lemorzsolódásnál is szükséges olyan személyes tényezőket találni, melyek alapján érthetővé válik, hogy az egyik hallgató miért marad ki, a másik pedig miért folytatja az egyetemet. Ezért nem elegendő csak a strukturális tényezőket (pl. társadalmi státusz, lakóhely, középiskolai tapasztalatok) figyelembe venni, hanem vizsgálni kell az egyén aspirációit és motivációit is. A magatartásra ható faktorok figyelembevételén túl, szükségesnek tartja a hallgató és az egyetem közötti interakciók folyamatának a vizsgálatát is, melyek során kialakul a hallgatói döntés.

Tinto szerint amikor az egyetemre belépő új hallgató elhagyja a korábbi közösségeit (elsősorban a családot és a középiskolai közösséget), és átlép az egyetemi közösségbe, akkor hasonló átmenetnek a részese, mint amilyenek az emberi élet nagy átmenetei a társadalomban. A hallgató megmaradása vagy távozása úgy fogható fel, mint reakció arra, hogy mennyiben volt sikeres vagy kudarcos a hallgató előrehaladása az új közösségbe történő befogadás során. Tinto megállapítja, hogy az egyetemen való maradásról vagy az egyetem elhagyásáról szóló döntés legfőbb közvetlen meghatározói a hallgatónak a képzéssel kapcsolatos céljai, illetve az adott egyetem iránti elkötelezettsége. A célok és az elkötelezettség az egyetemre való jelentkezés idején jönnek létre, majd az egyetem megkezdésétől a képzés befejezéséig folyamatosan alakulnak. A hallgató bizonyos célokkal és elkötelezettséggel érkezik az egyetemre, melyeket az egyetemre való belépés előtti jellemzői – így a családi háttér, készségek, képességek, illetve a korábbi tanulmányok - formálnak. A hallgatót az egyetem alatt érő tapasztalatok – elsősorban a tanulmányok és a szociális kapcsolatok terén - folyamatosan módosítják a kezdeti célokat és elkötelezettséget; a módosult célok és elkötelezettség pedig hatással bír a hallgatónak a maradással vagy távozással kapcsolatos döntésére. A célok és az elkötelezettség módosulása egy olyan folyamatban megy végbe, melyet elsősorban a hallgatónak az egyetem két alrendszerébe, az oktatási és a szociális alrendszerbe való integrálódása határoz meg. A hallgatónak e két alrendszerbe kell integrálódnia ahhoz, hogy tartósan megmaradhasson a felsőoktatási intézményben. (Tinto, 1975, 1987)

Tinto törekedett arra is, hogy a modell által figyelembe venni kívánt faktorok mérhetőek legyenek; ennek megfelelően a már említett alrendszer mérhető faktora a következők (Tinto 1975, Tinto 1987):

Az oktatási rendszerbe történő integráció méréséhez használt faktorok:

- Osztályzatokkal mért teljesítmény
- Személyes fejlődés (pl. a hallgató vélekedése arról, hogy mi az értéke annak, amit tanul – szemben a hivatalos osztályzatokkal, melyek az oktató megítélésén alapulnak.)
- Tanulmányi önbecsülés/önértékelés
- A tantárgyak kedvelése
- A megkívánt tanulási formák kedvelése
- Az egyetemi normákkal és értékekkel való azonosulás
- Az egyetemi hallgatói szereppel való azonosulás

A szociális alrendszerbe való integráció méréséhez használt faktorok, illetve kérdések:

- Hány barátod van?
- Személyes kapcsolatok az oktatókkal
- Mennyire élvezed azt, hogy az egyetemen vagy?

Bean: A hallgató kilépésének modellje (Student Attrition Model)

A harmadik gyakran emlegetett modell, Bean modellje szervezetszociológiai és szervezetszociológiai alapokon nyugszik (Bean, 1980, 1982). A modell azt hangsúlyozza, hogy a hallgatónak az egyetemen való bent maradása vagy távozása ugyanolyan módon magyarázható, mint az alkalmazottaknak a munkahelyen való megmaradása vagy az onnan való távozása, mely döntésre elsősorban a megelégedettség gyakorol hatást, a megelégedettségre pedig a szervezeti tényezők gyakorolnak befolyást.

Bean a hallgató döntését meghatározó tényezők négy csoportját azonosította, törekedve mindegyik eseten mérhető változók kiválasztására. Az első csoport az oktatási változókat tartalmazza, melyek mérésének eszköze a tanulmányi átlag. A változók második csoportja a hallgató távozási szándékára vonatkozik, melyet pszichológiai tényezők befolyásolnak (intézményi minőség, megelégedettség, célok iránti elkötelezettség, illetve stressz). A változók harmadik csoportjába a háttértényezők tartoznak (középiskolai teljesítmény, illetve a tanulással kapcsolatos célok). A negyedik csoportba különböző környezeti tényezők tartoznak (pénzügyek, a munkaidő hossza, családi kötelezettségek, közlekedési lehetőségek). Kezdeti modelljét Bean később tovább finomította, alapul véve Tinto, Spady, és Pascarella modelljeit (Bean, 1982).

(3) A modellek kiterjesztésére, illetve empirikus igazolására irányuló törekvések

A három klasszikus modellen kívül számos magyarázat jött létre a lemorzsolódás értelmezésére, melyek általában az előbbiekre reagálnak; kritikai értékelést fogalmaznak meg,

szűkítik vagy bővítik a figyelembe veendő tényezők körét, illetve a modellt alkalmassá teszik empirikus kutatás útján történő igazolásra.

Pascarella: A hallgató és az oktató informális kapcsolatának modellje

Pascarella modellje újabb tényezőként a hallgató és az oktató közötti informális kapcsolatokat vonja be a hallgató – maradásról vagy távozásról hozott – döntésének magyarázata céljából. Pascarella támaszkodik Spady és Tinto modelljeire, melyek egyaránt hangsúlyozzák, hogy a hallgató és az oktatók közötti kapcsolat fontos tényezője annak, hogy a hallgató miként képes integrálódni az egyetem oktatási és szociális alrendszerébe. Pascarella – túllépve a formális kapcsolatokon - feltételezte, hogy a hallgatónak az oktatókkal való informális jellegű kapcsolata növeli az intézmény iránti elkötelezettséget és így csökkenti a kilépés kockázatát. (Terenzini & Pascarella, 1980)

Kerby prediktív modellje a kimaradásról hozott döntésről

Kerby modellje - alapul véve a korábbi modelleket - kibővítette a figyelembe veendő rendszerszintek körét. A modell az egyéni, családi, illetve intézményi befolyásoló tényezőkön túl a társadalmi, illetve közpolitikai környezet hatásait is beemelte a kimaradásról születő döntést befolyásoló tényezők közé. (Kerby, 2015)

Thomas: az integráció területeinek bővítése

A tényezők körének bővítésére példa Thomas munkája is, aki az integráció szokás szerint megjelölt két vagy három területe helyett összesen öt területet jelöl meg. (Thomas, 2002)

Álláspontja szerint öt, viszonylag elkülöníthető szféra keretében alakul a hallgató integrációja, melyek mindegyike befolyásolja a maradásról vagy távozásról hozandó döntést:

- oktatás alrendszere
- szociális alrendszer: társakkal folytatott interakció, társas támogatás
- gazdasági alrendszer (pl. egyetemi költségek, ösztöndíj stb.)
- támogatás alrendszere (counseling szolgáltatás)
- demokratikus alrendszer: hallgatói szövetség, hallgatói képviselő különböző intézményi testületekben

Bean és Metzner: A nem-hagyományos hallgatók lemorzsolódásának modellje (The Non-Traditional Undergraduate Student Attrition Model)

A külföldi, különösen az amerikai irodalomban külön vizsgálati területnek számít az ún. nem hagyományos hallgatók (például részidősképzésben részt vevők) helyzetének, így lemorzsolódásának vizsgálata. Bean és Metzner – a hallgatók körülhatárolt része tekintetében – szűkíti a figyelembe veendő tényezők körét. Meglátásuk szerint míg a korábbi modellek

hangsúlyozták a szociális integráció szerepét a hallgatónak az intézményben történő megmaradását illetően, ennek a faktornak minimális a szerepe a nem hagyományos hallgatók esetében. Az egyetemi campuson végbemenő szociális integráció érthetően fontos a hagyományos hallgatók – a fiatalabbak, a nappali tagozatosok, a campuson lakók, a legfeljebb csak részmunkaidőben dolgozók – lemorzsolódása szempontjából. A nem hagyományos hallgatók – így az idősebbek, a levelező vagy távoktatásban tanulók, az egyetemről távol lakók, illetve a teljes munkaidőben dolgozók – esetében az egyetemi közösséghez való szociális integráció szerepe csekély, ellenben döntő jelentősége lehet a családi és más kötelezettségeknek, melyek versengenek az egyetemi tanulásból fakadó kötelezettségekkel. (Bean & Metzner, 1985)

A lemorzsolódásra ható tényezők kutatása: az elméleti modellek validálása

A lemorzsolódás-kutatások jelentős hányada azt célozza, hogy empirikus vizsgálat révén validálják az ismert elméleti modelleket, illetve megmérjék az egyes faktorok súlyát. E csoporton belül többféle cél lehet jelen, így a kutatás célja lehet --

- a probléma alaposabb megismerése,
- mérőeszköz kialakítása a kockázati csoportokhoz tartozók azonosítására;
- az egyéni döntést előre jelző eszköz létrehozása.

A lemorzsolódás-kutatások jelentős hányada azt célozza, hogy empirikus vizsgálat révén validálják az ismert elméleti modelleket, illetve megmérjék az egyes faktorok súlyát. Már az előbb ismertetett „A hallgatók megtartásának integrált modellje” esetében is cél volt a befolyásoló faktorok azonosítása és hatásuk mérése, ám a modellalkotás központi szerepe, a korábbi modellek kritikája és továbbfejlesztése miatt célszerűbbnek látszott az írást az elméletek körében ismertetni. Különösen sok kutatás irányult a klasszikus modellek, azon belül Tinto modelljének empirikus vizsgálatára (verifikálására vagy falszifikálására).

Terenzini és Pascarella hat kutatás eredményeit összegezve állapították meg, hogy Tinto modellje hasznos értelmezési keretet nyújt a hallgatók lemorzsolódásának megértéséhez, akár a további kutatások megalapozása céljából, akár pedig a lemorzsolódás elleni gyakorlati cselekvések tervezéséhez. Kiemelték, hogy a kontextuális jellemzők nem alapoznak meg megbízható előrejelzést a lemorzsolódást illetően, de vitathatatlan a szerepük annak befolyásolásában, hogy a hallgató miként viszonyul az egyetemi tapasztalataihoz. (Terenzini & Pascarella, 1980)

Ugyanennek a törekvésnek megnyilvánulása Cabrera és társai modellje, a Hallgatók Megtartásának Integrált Modellje (Student Retention Integrated Model). Ebben a kutatók két közismert modell - Tinto és Bean modelljei - mérhető faktorait vonták össze, és ez alapján végeztek empirikus vizsgálatot. Kutatásuk a két korábbi elméleti modell konvergenciáját támasztotta alá. Az új modell tartalmazza a korábbi modellek összes, statisztikailag igazolt változóját. A két modell hasonló konstrukcióit egybeolvasztották. Amely változók hatását a vizsgálat nem igazolta azokat kihagyták az elemzésből. Eredményeik egyrészt azt igazolták, hogy a két modell ötvözése alkalmasabb a lemorzsolódás magyarázatára, továbbá, hogy a környezeti tényezőknek komplexebb szerepe van, mint azt korábban Tinto modellje. (Cabrera, Nora, Castaneda 1993)

Wetzel és társai Tinto modelljét követve vizsgálták a célok iránti elkötelezettség és az adott intézménynek való elkötelezettség körébe sorolt különböző faktorok, illetve a tanulmányi integráció, a szociális integráció és a környezeti szempontok szerepét az egyetem folytatásával kapcsolatban. Az eredmények azt jelezték, hogy mind a tanulmányi integráció, mind a szociális integráció szignifikáns tényezői voltak a tanulmányok folytatása melletti döntésnek, míg a pénzügyi szempontok mérsékeltebb szerepet töltek be. (Wetzel & al. 1999.) Morrow és Ackermann kutatása azt jelezte, hogy a hallgató motivációja (beleértve a személyes célokat) jelentősebb összefüggést mutat a tanulmányok folytatásával, mint a hallgató integráltságának mértéke. (Morrow, J. A., & Ackerman, M. E. 2012). Nora és társai a korábbi lemorzsolódás-kutatások – köztük Tinto vizsgálatának - eredményeit áttekintve öt fontos következtetést tartott megállapíthatónak:

- A család, a kar, a barátok és a személyzet bátorítása és támogatása könnyítheti az egyetem elsőéves évfolyamába való átmenetet.
- A több irányú bátorítás (például: család, barátok és oktatók részéről) megkönnyíti a diákok számára az egyetemi élethez történő alkalmazkodást.
- Az egyetemi tanulmányok során a tanulmányi és szociális tapasztalatokat jelentősen befolyásolja a jelentős másik személyek részéről megnyilvánuló támogatás és bátorítás.
- A diploma megszerzése iránti elkötelezettséget nem csak a tanulmányok terén elért integráció mértéke befolyásolja, hanem indirekt módon a hallgató egyetemi életében szerepet játszó személyek részéről megnyilvánuló támogatás is.
- A hallgatónak a tanulmányok folytatásával kapcsolatos döntését nem csak a Tinto modelljében szereplő összetevők (egyetem előtti jellemzők, integráció tényezői, a tanulmányok és az intézmény iránti elkötelezettség) befolyásolják, hanem jelentős mértékig a hallgató által tapasztalt támogatás, mely az egyetemre való belépéstől a diploma megszerzéséig körülveszi. (Nora & al. 2001, 51. o.)

Bean kutatása 10 független változót vizsgált, mellőzve a különféle háttértényezők beemelését a kutatásba. (Bean, 1982) A független változók szerepe a lemorzsolódásra gyakorolt hatás tekintetében, csökkenő sorrendben, a következő volt:

- a távozás szándéka
- osztályzatok
- máshova történő átlépés lehetősége
- a képzés/diploma gyakorlati hasznossága
- a választási lehetőségek áttekinthetősége
- lojalitás a konkrét egyetem iránt
- családi megerősítés
- tantárgyak
- a hallgató céljai
- a szakosodás és a leendő munkahely összefüggése.

Egy walesi kutatás a lemorzsolódás fő faktorai között az alábbiakat találta (Thomas, May)

- a felsőoktatási tanulmányokra való gyenge felkészültség

- az intézménnyel és a kurzusokkal kapcsolatos elégedetlenség, mely gyenge elköteleződéshez vezet
- elégedetlenség az egyetemi tapasztalatokkal
- a szociális integráció hiánya
- pénzügyi problémák
- személyes körülmények

(4) Újabb törekvések: a társadalmi változások, a döntési folyamatok, illetve a hallgatói életút figyelembevétele

Az utóbbi időszakban megjelenő elemzések arra mutatnak rá, hogy a lemorzsolódással kapcsolatban a régóta ismert faktorokon – így a demográfiai változók, az egyetemi tanulmányokra való felkészültség indikátorai, és a pénzügyi kihívások – túl figyelemmel kell lenni azokra az új tényezőkre is, melyek az egyetemi hallgatók körében bekövetkezett változásokkal függenek össze. Ezek között említhető az, hogy a felsőoktatás kiszélesedésével újabb társadalmi csoportok gyerekei kerülnek be az egyetemre, akiket a lemorzsolódás hagyományos faktorai az eddigi populációtól eltérően érintenek. További változást jelentenek a nem-tradicionális hallgatók, így például az e-learning keretében tanulók, akik esetében jelentősen eltérőek a lemorzsolódást vagy bennmaradást befolyásoló tényezők (Barbera & al. 2017) A kutatók a megváltozott helyzetben a klasszikus magyarázó modelleknek már nem tekintik kielégítőnek, és célirányos empirikus vizsgálatokat, majd azokhoz igazodó módosított magyarázó modelleket javasolnak. Míg a fővonalhoz tartozó elméletek és empirikus vizsgálatok többsége a hallgatók döntését meghatározó faktorok azonosítására törekszik, az utóbbi időben egyre nagyobb figyelem irányul a hallgatók egyéni döntésének megértésére. A jelenség mikroszintjét vizsgáló megközelítések alapját az a feltételezés képezi, hogy a különféle faktorok nem közvetlenül fejtik ki hatásukat, hanem a döntési folyamatokon, illetve a hallgatói életúton keresztül.

A klasszikus, illetve az újabb modellek is többnyire a racionális választás elve alapján értelmezik a hallgatói döntést, és ehhez igazodva vizsgálják a különféle faktorok hatását; ezzel szemben az újabb kutatások keresik annak lehetőségét, hogy a hallgatói döntéseket milyen más döntéseméleti keretben értelmezzék. A döntéseméletből kölcsönzött egyik megközelítés heurisztikus döntésként kezeli a hallgatóknak a képzés folytatásáról vagy abbahagyásáról hozott elhatározását. A heurisztikus döntést az analitikus döntéssel szokták szembe állítani; a heurisztikák olyan egyszerűsített módszerek, melyeket azért alkalmaznak, hogy a korlátozott információk közepette, vagy a figyelembe vett információk korét korlátozva lehessen meghozni a döntést. (Esse, 2012) E nézőpont alkalmazásával a hallgatónak a képzés abbahagyásáról vagy folytatásáról hozott döntése tehát úgy magyarázható, mint amely nem a jelenlévő faktorok teljes körű racionális mérlegelése alapján, hanem csak azok leegyszerűsített, heurisztikus figyelembevétele alapján történik (Strayhorn, 2016). A döntési folyamat megismeréséhez fontos adalékot jelent Aarkrog és társai kvalitatív kutatása, melyben azt vizsgálták, hogy a képzés során hogyan alakulnak a hallgatók gondolatai és cselekedetei a programban maradással vagy annak elhagyásával kapcsolatban. Az eredmények azt mutatták, hogy a döntéssel kapcsolatban a hallgatók mind a képzésen belüli, mind az azon kívüli szempontokat mérlegelték; és látszólag triviális kérdések váltak a döntést meghatározó szemponttá. (Aarkrog

& al. 2018) Egy, a természettudományi szakokat elhagyó hallgatók döntésének motívumait vizsgáló kutatás azt állapította meg, hogy a szakot elhagyó, illetve a szakon megmaradó hallgatók nem képeztek két, eltérő tulajdonságokkal bíró csoportot. Azok a gyakori okok, melyek a szak leadásának hátterében álltak, mind a tovább tanulók, mind a szakot elhagyók között megtalálhatók voltak. „Ami megkülönböztette a túlélőket azoktól, akik távoztak, az a sajátos - akár legitim akár illegitim - attitűdök és alkalmazkodási stratégiák kifejllesztése volt.” (Seymour & Hewitt, 1997, p. 30.)

A döntés, az interpretáció és az útvonal vizsgálata

A lemorzsolódás elemzésének egy másik vonulata nem a lemorzsolódást befolyásoló faktorok, hanem a hallgató által követett útvonal szerepét vizsgálja. A megközelítés logikája szerint a hallgatói döntések olyan személyes elhatározások, melyek egy konkrét kontextus keretében önnök létre, és amely kontextusnak a leginkább megragadható eleme a hallgató életútja, szűkebben pedig a tanulmányi útja. A hallgató által követett tanulmányi út vizsgálatának sajátos elméleti alapját az útfüggés (path dependency) elve, módszertani alapját pedig – túl a különféle kvantitatív és kvalitatív módszereken - az élettörténeti módszer adja (Field & al. 2012.) Megjegyzendő, hogy a lemorzsolódás klasszikus magyarázatai is hangsúlyozzák, hogy a lemorzsolódás kockázata nem egyenlő az egyetemi képzés éveiben. Ennél a felismerésnél azonban többet jelent az útvonal vizsgálata, mert nem egyszerűen a hallgatói út szakaszainak különbözőségét ismeri fel, hanem lényeges magyarázó tényezőként kezeli a megelőző szakasz eseményeit a későbbi szakasz történései szempontjából. (Jeffre, 2007; Jeffreys, 2004; Gale & Parker, 2002; Pallas, 2003). Például egy németországi kutatás azt vizsgálta, hogy a különböző előtörténettel érkező elsőéves egyetemi hallgatók középiskolai tanulmányai, illetve szociokulturális helyzete miként befolyásolják a lemorzsolódás kockázatát. Megállapításuk szerint mind az útvonal, mind a szociokulturális tényezők önálló jelentőséggel bírtak a lemorzsolódásra. Az egyetemeken esetében a gimnáziumból érkező, egyben magasabb státuszú családból érkező hallgatók lemorzsolódási aránya szignifikánsan alacsonyabb volt, mint a szakmai jellegű iskolákból érkezőké. A szakközépiskolák esetében viszont a társadalmi státusz és a középiskola típusa nem volt hatással a lemorzsolódásra. (Müller, 2013).

(5) A hallgatói magatartás előrejelzése

A lemorzsolódáskutatások egyik jelentős vonulata az egyetemeknek azt a szükségletét próbálja kielégíteni, hogy megbízható szűrőeszközökkel rendelkezzenek a hallgatók valószínűsíthető távozásával kapcsolatban, elősegítve ezzel a lemorzsolódás csoportos és egyéni prevenciójára irányuló intézkedések célzottságának és hatékonyságának növelését.

A törekvés különösen az első évfolyamos hallgatók magatartásának előrejelzését célozza, mivel az ő körükben a legmagasabb az idő előtt távozás kockázata. Ezért a kutatások egy csoportja annak előrejelzését célozza, hogy mely hallgatók fognak várhatóan sikeresen szerepelni az egyetem első évfolyama során. Például van Herpen és társai kutatása azt jelezte, hogy az egyetemre bejutást célzó erőfeszítések pozitívan függtek össze a tanulmányok folytatásával, míg a középiskolai tanulmányi eredmények nem mutattak jelentős hatást. (van Herpen et al 2017)

Westrick és társai egy metaanalízis keretében azt vizsgálták, hogy egyes tényezők milyen mértékig alkalmasak előrejelezni a tanulmányi teljesítményt és a tanulmányok folytatása melletti döntést. A vizsgált tényezők a felvételi teszteredmények, a középiskolai tanulmányi átlag, valamint a szocioökonómiai státusz voltak. A kutatás eredményei azt jelezték, hogy a felvételi tesztek eredményei és a középiskolai tanulmányi átlag erősen korreláltak az egyetem első évében elért tanulmányi eredménnyel; az egyetem első évében elért tanulmányi eredmény pedig a legjobb előrejelzője volt a tanulmányoknak a második, illetve a harmadik évben történő folytatásának. A szocioökonómiai státusz nem mutatott erős összefüggést a tanulmányi teljesítménnyel, illetve a tanulmányok folytatásával. A kutatásból azt a következtetést vonták le, hogy az egyetem előtti felkészítés és az egyetem első évének sikeressége erős hatást gyakorol az egyetem folytatására. (Westrick et al. 2015) Egy kutatás különböző helyzetű hallgatók lemorzsolódását vizsgálva azt állapította meg, hogy a tradicionális hallgatók folytatták legnagyobb valószínűséggel a tanulmányokat: a fiatalabb, a nem teljes munkaidőben dolgozó, a nappali tagozatos képzésben részt vevő, és jó tanulmányi eredményeket elérő. Nagyobb volt a lemorzsolódás valószínűsége az idősebbek, a nem nappali tagozatos, illetve a teljes munkaidőben dolgozó hallgatók esetében. (Windham, 1994) Reason (2009) kutatása a hallgató demográfiai jellemzőinek a lemorzsolódással való összefüggését vizsgálta. Megállapítása szerint a felsőoktatás kiterjesztése a hallgatók összetételének megváltozásával, diverzifikálásával járt. Ez a változás megnöveli a lemorzsolódással kapcsolatban a hallgatók demográfiai adatainak fokozott figyelembevételét.

Rubin 35 kutatás metaanalízise alapján azt állapította meg, hogy a társadalmi csoporthoz tartozás (a szocioökonómiai státusz) összefüggött a hallgatóknak a felsőoktatásban tapasztalható szociális integrációjának a mértékével. (Rubin, M. 2012.) Peltier és társai elemzése szerint a nem, a rassz, az etnikum, a szocioökonómiai státusz, a középiskolai tanulmányi eredmény, az egyetemi tanulmányi eredmény, valamint ezek közötti kapcsolatok mindegyike összefüggést mutat az egyetemi tanulmányok folytatásával. (Peltier, G. L.; Laden, R; Matranga, 1999) Willcoxson és társai szerint hat egyetem elvégzett kutatások eredményei egybehangzóan azt igazolták, hogy a hallgatóknak az első évfolyam szerzett tapasztalatai és a lemorzsolódás között erős összefüggés mutatkozik. Noha a további tanulmányi év eseményeivel kevesebb kutatás foglalkozik, azonban azok azt jelzik, hogy a tanulmányi évek előrehaladásával csökken a lemorzsolódás intenzitása. (Wilcoxson et al 2011)

(6) A duális képzésben részt vevő hallgatók lemorzsolódásának problémája

Az Európa egyes országokban (különösen Németországban) elterjedt duális képzés az utóbbi időszakban Magyarországon is megjelent, többek között a szociális munkás képzésben is. Figyelemmel a duális képzés sajátosságaira, az egyetem számára fontossá vált a lemorzsolódás speciális jellemzőinek megismerése.

A duális képzések hallgatóinak lemorzsolódását – érhető módon – elsősorban azokban az országokban kutatják, ahol nagy arányú a szakképzésen belül a duális szerkezetű képzési forma. Egyelőre még kevés hazai kutatás áll rendelkezésre a duális képzések hallgatóinak lemorzsolódásával kapcsolatban. Ezért elsősorban tehát német, osztrák, svájci, dán és más

hasonló helyzetű országokban folytatott kutatások eredményeire támaszkodhatunk a nemrégén indult hazai képzések és hallgatóik helyzetének megértéséhez.

A hazai kutatások között említendő Holik és Pogátsnik vizsgálata, mely az Óbudai Egyetem duális hallgatóinak teljesítményeit, lemorzsolódással kapcsolatos döntéseit, továbbá az azokat befolyásoló tényezőket vizsgálta. Az eredmények ezt mutatták, hogy a duális képzésben részt vevő hallgatók között nem volt olyan, aki az első szemeszter után távozott volna a képzésből, szemben a hagyományos hallgatók körében észlelhető magas lemorzsolódási rátákkal. A duális képzésben részt vevő hallgatók a tanulmányi teljesítmények terén is sikeresebbek voltak. A különbséget elsősorban négy faktorra találták visszavezethetőnek, így a korábbi tanulmányokra és a tanulmányi körülményekre, a mérnöki tanulmányokkal kapcsolatos attitűdökre, a tanulási motivációra és a karrierrel kapcsolatos eltérő felfogásokra. Kocsis (2020), Török (2017) és Zimányi (2016) kutatásai rendre azt igazolták, hogy nincs különbség a duális és a hagyományos képzésben részt vevő hallgatók lemorzsolódásának adatai között, vagy éppen a duális képzésben részt vevők esetében mérsékeltebb a lemorzsolódás. Tieben németországi kutatása azt vizsgálta, hogy a szakmai képzésből, illetve hagyományos középiskolából érkező egyetemi hallgatók (beleértve a duális felsőoktatási képzésben részt vevőket is) milyen utat követnek felsőoktatási tanulmányaik során. Érvéle szerint a sikeres diplomaszerezéshez vezető útvonal jellemzői, az útvonal követése során hozott döntések jelentik a legfontosabb magyarázó tényezőt a képzés folytatásával vagy abbahagyásával kapcsolatban. Kutatásuk eredményei azt jelzik, hogy a szakmai képzésből érkező hallgatók valamivel magasabb arányban végeznek a megkezdett felsőoktatási szakon, mint a hagyományos képzésből érkező hallgatók, de ezek a különbségek az egyéni és intézményi jellemzők figyelembevételét követően eltűnnek. Amennyiben nem kerül sor az eredetileg választott szak befejezésére, a hagyományos hallgatók inkább hajlandók az egyetemen egy másik szakon maradni, ezzel szemben a szakmai képzettséggel rendelkező hallgatók inkább elhagyják az egyetemet. Így összességében a szakmai képzettséggel érkező hallgatók körében magasabb a lemorzsolódás kockázata. (Tieben, 2020) Gronning és Trede svájci kutatása arra mutat rá, hogy a duális képzés eredményessége – túl a hallgatóhoz kapcsolódó tényezőken - nem csak az egyetemmel kapcsolatos faktoroktól, hanem a munkahellyel kapcsolatosaktól is függ. Vizsgálatuk szerint a munkahelynek a munkaerőpiaci szegmensben elfoglalt helye lényegesen befolyásolta a hallgatónak a duális képzés folytatására irányuló mérlegelését.

A duális képzések hallgatóinak lemorzsolódása tehát olyan kettős természetű jelenség, mely egyrészt a hallgató (mint tanulmányokat folytató) és az egyetem közötti viszony, másrészt a hallgató (mint munkavállaló és mint gyakornok) és a munkahely közötti viszony. Megértéséhez szükség van a kétféle viszony, és a szereplők közötti kölcsönhatások komplex megértésére.

Irodalom:

Aarkrog, V.; Wahlgren, B.; Hougaard, L.C.; Mariager-Anderson, K.; Gottlieb, S. (2018) Decision-making processes among potential dropouts in vocational education and training and adult

- learning. *International Journal for Research in Vocational Education and Training* 5 [2], 111-129
- Aljohani, O. (2016) A Comprehensive Review of the Major Studies and Theoretical Models of Student Retention in Higher Education, *Higher Education Studies*; 6(2), 1-18
- Barbera S.A; Berkshire, S.D; Boronat, C.B; Kennedy, M.H. (2017) Review of Undergraduate Student Retention and Graduation Since 2010: Patterns, Predictions, and Recommendations for 2020. *Journal Of College Student Retention Research Theory And Practice*, Article first published online: October 31, 2017
- Bean, J. (1980). Dropouts and turnover: The synthesis and test of a causal model of student attrition. *Research In Higher Education*, 12(2), 155-187
- Bean, J. (1982). Conceptual models of student attrition: How theory can help the institutional researcher. *New Directions For Institutional Research*, 1982(36), 17-33
- Bean, J.P; Metzner, B.S. (1985) A Conceptual Model of Nontraditional Undergraduate Student Attrition. *Review Of Educational Research* 55 (4), 485-540
- Berger, J. B., Blanco Ramírez, G. & Lyon, S. (2012) Past to present: A historical look at retention. In A. Seidman (Ed.), *College Student Retention: Formula for Student Success*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield (pp. 7-34).
- Cabrera, A.F; Nora, A; Castaneda, M.B. (1993) College Persistence: Structural Equations Modeling Test of an Integrated Model of Student Retention. *The Journal Of Higher Education* 64(2), 123-139
- Contini, D.; Cugnata, F.; Scagni, A. (2018) Social selection in higher education. Enrolment, dropout and timely degree attainment in Italy. *Higher Education* 75 (5), 785-808
- Esse, B. (2012) Elmés döntések. Heurisztikus folyamatok a beszállítóválasztási döntésekben Ph.D. értekezés, Corvinus Egyetem, Budapest (http://phd.lib.uni-corvinus.hu/700/1/Esse_Balint_dhu.pdf letöltve: 2020. 05. 29.)
- European Commission: Dropout and Completion in Higher Education in Europe Main Report. European Union, 2015
- European Commission/EACEA/Eurydice, 2014. Modernisation of Higher Education in Europe: Access, Retention and Employability. Eurydice Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Field, J.; Merrill, B.; West, L. (2012) Life history approaches to access and retention of non-traditional students in higher education: A cross-European approach. *European Journal for Research on the Education and Learning of Adults* 3 (1), 77-89
- Gale, T.; Parker, S. (2014) Navigating change: a typology of student transition in higher education. *Studies in Higher Education* 39 (5), 734-753
- Grønning, M; Trede, I. (2019) Does it matter where they train? Transitions into higher education after VET and the role of labour market segments. *Social Inclusion*, 2019 - cogitatiopress.com
- Hagedorn, L. (2004) How to define retention: A New Look at an Old Problem, in: Seidman, A (ed.) *College Student Retention: Formula for Student Success*. ACE/Praeger series on higher education. (Westport (CT), Praeger). pp. 91-105.
- Hanover Research (2010) Overview of Student Retention Theories, Strategies, and Practices at Peer Institutions. Hanover Research – Academy Administration Practice. Washington D.C.

- Holik I.; Pogátsnik M. (2016) An Investigation of the Effectiveness of Dual Learning Students, Majoring in Information Technology Engineering. *Óbuda University e-Bulletin* Vol. 6, No. 2
- Jeffre, M. R. (2007) Tracking students through program entry, progression, graduation, and licensure: Assessing undergraduate nursing student retention and success. *Nurse Education Today* 27 (5), 406-419
- Jeffreys, M. R. (2004) *Nursing Student Retention: Understanding the Process and Making a Difference*. Springer, New York, NY
- Junemann, C. (2010) Questioning non-completion in higher education: a study within the Argentine system. Doctoral thesis, Institute of Education, University of London, [https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/1558618/1/_d6_Shared\\$ SUPP Library User%20Services Circulation Inter-library%20Loans IOE%20ETHOS ETHOS%20digitised%20by%20ILL JUNEMANN,%20C.pdf](https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/1558618/1/_d6_Shared$SUPP_Library_User%20Services_Circulation_Inter-library%20Loans_IOE%20ETHOS_ETHOS%20digitised%20by%20ILL_JUNEMANN,%20C.pdf) (letöltve: 2018.01.29.)
- Kerby, M.B. (2015) Toward a New Predictive Model of Student Retention in Higher Education. *Journal Of College Student Retention Research Theory And Practice*, 17 (1), 138-161
- Kocsis, Zs. (2020) A duális képzés eredményességre gyakorolt hatása. *Opus et Educatio*, Vol 7 No 1
- Lukács, F.; Sebő, T. (2015) Az egyetemi lemorzsolódás kérdőíves vizsgálata. *Iskolakultúra*, 25 (10) 78-86
- National Audit Office (2007). *Staying the Course: The Retention of Students in Higher Education*, London, Comptroller and Auditor General National Audit Office
- Merrill, B. (2015) Determined to stay or determined to leave? A tale of learner identities, biographies and adult students in higher education. *Studies in Higher Education* 40(10), 1859-1871
- Müller, S. (2013) Educational pathways and dropout from higher education in Germany. *Longitudinal and Life Course Studies*, 4 (3), 218-241
- Nora, A. (2001) The Depiction of Significant others in Tinto's "Rites of Passage": A Reconceptualization of the Influence of Family and Community in the Persistence Process. *Journal of College Student Retention: Research, Theory & Practice* 3(1), 41-56
- Quinn, J. (2004) Understanding working-class "drop-out" from higher education through a sociocultural lens: cultural narratives and local contexts. *International Studies in Sociology of Education*, 14(1), 57–74.
- Pallas A.M. (2003) Educational Transitions, Trajectories, and Pathways. In: Mortimer J.T., Shanahan M.J. (eds) *Handbook of the Life Course*. Handbooks of Sociology and Social Research. Springer, Boston, MA pp. 165-184
- Patton, L.D.; Morelon, C.; Whitehead, D.M.; Hossler, D. (2006) Campus-based retention initiatives: Does the emperor have clothes? *New Directions for Institutional Research* 130, 9-24
- Seymour & Hewitt, (1997) *Talking about leaving. Why undergraduates leave the sciences*. Westview Press, Boulder & Oxford
- Spady, W. (1970). Dropouts from higher education: An interdisciplinary review and synthesis. *Interchange*, 1(1), 64-85
- Spady, W. (1971). Dropouts from higher education: Toward an empirical model. *Interchange*, 2(3), 38-62.
- Strayhorn, T. (2016) Factors That Influence the Persistence and Success of Black Men in Urban Public Universities. *Urban Education* 52(9), 1106-1128

- Terenzini, P.T.; Pascarella, E.T. (1980) Toward the validation of Tinto's model of college student attrition: A review of recent studies *Research In Higher Education* 12 (3), 271–282
- The College Board (2011) How Four-Year Colleges and Universities Organize Themselves to Promote Student Persistence: The Emerging National Picture. (<http://pas.indiana.edu/pdf/How%20Colleges%20Organize.pdf>, letöltve 2008.01.31.)
- Thomas, L. (2002) Student retention in higher education: the role of institutional habitus. *Journal of Education Policy* 17 (4) 423-442
- Thomas, L.; Hovdhaugen, E. (2014) Complexities and Challenges of Researching Student Completion and Non-completion of HE Programmes in Europe: a comparative analysis between England and Norway. *European Journal of Education*, 49 (4), 457-470
- Thomas, L.; Quinn, J. (2006) First Generation Entry into Higher Education: an international study, Buckingham: Open University Press
- Thomas, L. (2011) Do Pre-entry interventions such as ‘Aimhigher’ impact on student retention and success? A review of the literature, *Higher Education Quarterly*, 65:3, 230-250
- Tieben, N. (2020) Non-completion, Transfer, and Dropout of Traditional and Non-traditional Students in Germany. *Research in Higher Education* volume 61, pages117–141(2020)
- Tinto, V. (1975). Dropout from higher education: A theoretical synthesis of recent research. *Review Of Educational Research*, 45(1), 89-125.
- Tinto, V. (1987) *Leaving College: Rethinking the Causes and Cures of Student Attrition*. University of Chicago Press, 1987
- Tinto, V. (1988) Stages of Student Departure. *Journal of Higher Education* 59 (4), 438 453
- Török E. (2017). A duális képzés felsőoktatásban betöltött innovációs szerepe. In: Fodorné Dr. Tóth Krisztina. *Felsőoktatás, életen át tartó tanulás és az ENSZ fenntartható fejlesztési célok megvalósítása*. Pécs: MELLEARN. 187-198. o.
- van Herpen, S. G. A., Meeuwisse, M., Hofman, W. H. A., Severiens, S. E., Arends, L. R. (2017). Early predictors of first-year academic success at university: Pre-university effort, pre-university self-efficacy, and pre-university reasons for attending university. *Educational Research and Evaluation*, 23 (1-2), 52-72
- Westrick P.A., LeSteven, H.; Robbins, B., Schmidt, F.L. (2015) College Performance and Retention: A Meta-Analysis of the Predictive Validities of ACT Scores, High School Grades, and SES. *Educational Assessment* 20(1), 23-45
- Wetzel, J. N.; O’Toole D.; Peterson, S. (1999) Factors affecting student retention probabilities: A case study. *Journal Of Economics And Finance* 23 (1), 45–55
- Wild, L.; Ebers, L. (2002) Rethinking Student Retention In Community Colleges. *Community College Journal of Research and Practice* 26 (6), 503-519
- Wildhagen, T. (2015) “Not Your Typical Student”: The Social Construction of the “First-Generation” College Student. *Qualitative Sociology* 38(3), 285–303
- Willcoxson, L.; Cotter, J., Joy S. (2011) Beyond the first-year experience: the impact on attrition of student experiences throughout undergraduate degree studies in six diverse universities. *Studies In Higher Education*, 36 (3), 331-352
- Windham, P. (1994) The Relative Importance of Selected Factors to Attrition at Public Community Colleges. Paper presented at the Annual Conference of the Southeastern Association for Community Colleges (Savannah, GA, August 1-3, 1994)

